

Woonhuisrestauraties: theorie en praktijk

De restauratie van woonhuizen baart degenen die zich met monumentenzorg bezighouden grote zorg. Dat wekt ook geen verwondering als we beseffen dat alleen al in Amsterdam (de gemeente met het grootste monumentenbestand) 6700 van de 7000 op de monumentenlijst voorkomende gebouwen tot de categorie woonhuis behoren.

Op de praktijk van de woonhuisrestauraties wil ik hier wat nader ingaan, zodat de belangstellende toeschouwer wat meer kijkt krijgt op wat er zoal met het woonhuisbestand gebeurt.

Ik bepaal mij wat de voorbeelden betreft tot de gemeente Amsterdam, maar de problematiek geldt ook voor woonhuisrestauraties elders in het land. Alvorens een kijkje te nemen in de restauratie-keuken eerst nog een algemene inleiding, opdat de lezer er enigszins van op de hoogte raakt hoe men er althans in theorie over denkt.

Gezien de lichte constructie van het Nederlandse woonhuis is uit de praktijk gebleken dat een huis circa elke veertig jaar een restauratiebeurt en elke 25 jaar een opknappbeurt zou moeten hebben.

Amsterdam restaureert, zoals meestal elders in Nederland „verspreid”, dat wil zeggen incidenteel en niet zoals bijvoorbeeld de restauratie van het Stokstraatkwartier in Maastricht of het Bergkwartier in Deventer, waar een wijk in zijn geheel onder handen genomen werd. Incidenteel restaureren heeft tot voordeel dat een wijk geen eenheidsaanklik gaat tonen en het de eigenaars van andere huizen nog wel eens tot restauratie van hun pandje wil aansporen. Een nadeel is dat her en der gerestaureerde huizen sneller ten prooi kunnen vallen aan stedenbouwkundige ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld het aanleggen van een nieuwe weg of een metro-tracé.

De wijze van restaureren ondergaat nog steeds veranderingen. In het begin van de twintigste eeuw hield men zich hoofdzakelijk bezig met grote monumenten (kerken, raadhuisen, paleizen); de woonhuizen schoten erbij in. Aan slechts weinig huizen werd aandacht besteed; in Amsterdam bijvoorbeeld het Rembrandthuis en het Huis met de Hoofden. Het betrof dan huizen met bijzondere herinneringswaarde of van hoge architectonische kwaliteit.

De manier van restaureren werd hierop afgestemd. Men ging reconstruerend te werk; het liefst concentreerde men zich op de eerste bouwfasen van het huis (meestal 17e

In bijgaand artikel geeft de schrijfster een persoonlijk oordeel. De redactie vond de beschouwing hier en daar wel wat controversieel, maar toch van voldoende betekenis om er plaatsruimte aan te geven.

eeuws) en werkte men latere verbouwingen weg. Als men niet precies wist hoe de 17e eeuwse situatie was, aarzelden men niet om met eigen fantasie het ontbrekende aan te vullen. In onze ogen zijn deze restauraties uit de 20er jaren niet zó gelukkig.

Vlak na de tweede wereldoorlog kwam de restauratie van woonhuizen er nog steeds bekaaid af, nu om andere redenen. Als eerste werden de belangrijkste grote gebouwen, die door de oorlog beschadigd waren, hersteld. Al gauw richtte men de aandacht van het meer monumentale woonhuis op het eenvoudiger type. Dit impliceerde uiteraard ook eenvoudiger restauraties. Men wilde, althans in theorie, veel meer consoliderend te werk gaan, d.w.z. zoveel mogelijk laten zitten, dus ook toevoegingen uit latere perioden. Van het gedwongen „herstel in oude luister” wilde men af. Men streefde minder naar het creëren van een pronkstuk. Waarom moet ieder gebouw een momentopname zijn? Waarom mag men niet kunnen zien dat het gebouw reeds een lange staat van dienst achter de rug heeft? Juist het bewijs van een woelig verleden maakt het gebouw de moeite om naar te kijken waard. Consolidatie komt hieraan tegemoet, het respecteert de historische ontwikkeling.

Deze zienswijze is al oud. Jan Kalf propageert reeds in 1916 de stelling: „behouden gaat voor vernieuwen”.

In de praktijk echter blijkt dat moeilijk te verwezenlijken. Op papier was men het er al lang over eens zo min mogelijk aan de verschijningsvorm, zoals die voor de restauratie werd aangetroffen, te sleutelen. Aan mooie ideeën ontbreekt het niet, de praktijk laat echter te wensen over. Hoewel minder dan vroeger, kan men ook nu niet de neiging onderdrukken het té mooi te willen doen: terugbrengen naar de 17e eeuwse toestand, waarbij mogelijke 18e en 19e eeuwse verbouwingen moeten verdwijnen, als waren ze er nooit geweest. De vereniging Hendrick de Keyser huldigt nog steeds dit mijns inziens achterhaalde standpunt. Een actueel voorbeeld is een, op handen zijnde restaura-

Prinsengracht 692

tie van één huis in een reeks identieke 17e eeuwse gevels aan de Lange Leidse Dwarsstraat, waarbij de ene 19e eeuwse dissonant de weg terug moet naar de 17e eeuw. Een voor mij zinloze en kostbare onderneming. Een belangrijke rol spelen de financiën. Geldgebrek betekent dat er minder monumenten gerestaureerd worden dan ervoor in aanmerking komen. Er gaan zo in Amsterdam ongeveer 25 panden per jaar verloren. Aan de andere kant kan een tekort aan geld, als er eenmaal tot restauratie besloten is, in veel gevallen gunstig werken. Men is gedwongen het bestaande te respecteren en de toestand te laten zoals hij is: men doet alleen het constructief noodzakelijke. Dat men de laatste 25 jaar meer consoliderend te werk gaat is het gevolg van het feit dat men meer aandacht heeft gekregen voor

het totaalbeeld. Het gaat nu niet in de eerste plaats om het huis op zich. Men hecht er veel waarde aan hoe een huis zich aanpast aan zijn omgeving, hoe het zich voegt in de gevelwand. Het mag zich, als het om een doorsnee-stadshuis gaat, niet al te veel van zijn buurman onderscheiden, waardoor het ten onrechte tot een bijzonderheid verheven zou worden. Dit is bijvoorbeeld het geval met het onlangs gerestaureerde huis Prinsengracht 692. Er zijn verschillende zaken bijgerestaureerd die de architectuur van het huis teveel eer aandoen of ronduit fout zijn. Er is gebruik gemaakt van bakstenen van uiteenlopende kleuren om het effect van „oude” stenen op te roepen. De gevel is niet zwart geteerd, zoals voor de restauratie wél het geval was. Ook is het overbodig om het zolderraam op de tweede étage van een roede-indeling te voorzien. Hetzelfde geldt voor het kleine raampje in de hals van de gevel.

Alles wordt uiteraard anders wanneer het gaat om een huis van bijzondere architectonische waarde. In dat geval zal men eerder tot reconstructie overgaan. Toch gooit de praktijk weer roet in het eten. Bepaalde factoren maken dat er bijna nooit wetenschappelijk en verantwoord gerestaureerd kan worden. Het gebeurt maar weinig

dat er volledig recht kan worden gedaan aan de architectuur. Ten eerste zijn daar de vier belanghebbenden: de eigenaar, de architect, Monumentenzorg en de Dienst Bouw- en Woningtoezicht. De architect dient terdege rekening te houden met de laatste twee, waarbij de Dienst Bouw- en Woningtoezicht overigens niet uitgepoetst moet worden. Vervolgens zijn er factoren als de rentabiliteit van het gebouw. Soms is het nodig een huis zijn woonfunctie te ontzeggen, opdat het voortbestaan gewaarborgd blijft. In kleine steden is dit vinden van een andere bestemming uiteraard moeilijker dan in grote steden. Veel woonhuizen zijn daar bijvoorbeeld getransformeerd in kantoren. Wanneer dit niet gebeurt, zouden nog meer monumenten verdwijnen. Aan de andere kant wordt de architectuur geweld aangedaan, zeker voor wat het interieur betreft. Het is duidelijk dat geen enkele restauratie op een andere lijkt. De problemen zijn in het algemeen dezelfde; de oplossing ervan is echter steeds weer verschillend. We zijn er nog niet. Op het technische vlak ligt het ook niet zo eenvoudig. Het vervangen van ontbrekende delen levert nog steeds moeilijkheden op. Lag het probleem in Kalfs' tijd nog op het theoretische vlak, namelijk of een détail een reconstructie mocht zijn van de oorspronkelijke vormge-

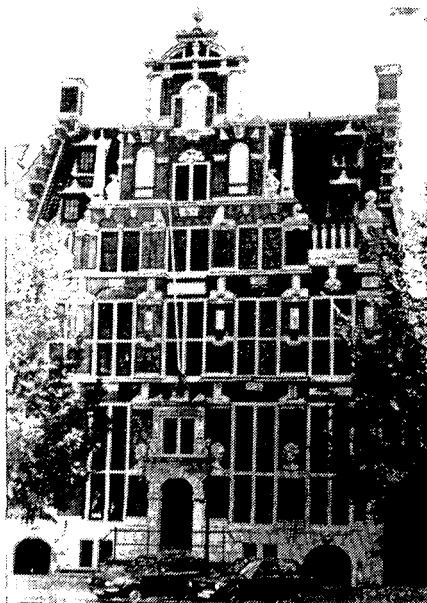
ving ofwel een produkt van eigentijdse vormgeving, nú liggen de problemen meer praktisch. De oude materialen raken op en de gespecialiseerde vakmensen sterven uit. Het vinden van vervangende materialen wordt steeds moeilijker. Om deze redenen zal men eerder tot consolidatie dan tot reconstructie overgaan. Doch de keerzijde van de medaille is dat deze consolidatiedrift geen gunstige ontwikkeling is voor de weinige restauratoren van het ornament, die we nog hebben. Ze krijgen te weinig werk, waardoor gebrek aan oefening ontstaat. Het kan dus voorkomen dat beeldhouwwerk fout wordt afgeleverd en overgemaakt moet worden, wat natuurlijk weer prijsverhogend werkt. Juist door het gebrek aan training wordt de kans op fouten groter.

Kortom: de tendens tot consolideren brengt de vaklui in verdrukking, omdat zij het juist van de reconstructie moeten hebben. Deze tendens tot consolideren is beslist geen monopolie van Nederland. Elders in Europa bespeuren we hetzelfde. In Oost-Europa gaat men zelfs een stap verder. Men past daar een analytische methode toe: vondsten die gedaan worden tijdens onderzoek en restauratie spelen een rol bij de uiteindelijke verschijningsvorm. Men zou het een archeologische benaderingswijze kunnen noemen. Men geeft ostentatief – geheel of gedeeltelijk – de vroegere bouwfases aan, bijvoorbeeld door het naast elkaar handhaven van de raamindeling van twee verschillende perioden. Een ander voorbeeld: tijdens de Barok is men drastisch aan het pleisteren geweest waarbij fresco's of taferelen in sgraffito uit vroegere perioden aan het oog onttrokken zijn (sgraffito is een techniek die op etsen lijkt: twee gekleurde kalklagen over elkaar, waarvan de bovenste wordt weggekrast). Om de toeschouwer hierop attent te maken, hakt men hier en daar een stukje pleister weg en kan men zo althans een klein beetje van het verborgene zien. Deze analytische benadering is overal in Tsjechoslowakije en Hongarije waar te nemen.

Na dit algemene betoogje zal het de lezer duidelijk zijn dat, hoe men ook zijn best doet, een woonhuis altijd aan echtheid zal inboeten. Financiën spelen hierbij de belangrijkste rol. Hoe men ook tracht de restauratie-hand onzichtbaar zijn werk te laten doen, altijd zal het object iets verder van zijn laatste verschijningsvorm afraken.

Jeannette Schneider

Huis met de Hoofden, Keizersgracht 123

Lange Leidsedwardsstraat 146-148-150

